

CAPITAL AND POPULATION AS FACTORS FOR ECONOMIC DEVELOPMENT IN LESS DEVELOPED COUNTRIES

Vlatko Paceskoski

“Goce Delcev” University-Stip, Republic of North Macedonia vlatko.paceskoski@ugd.edu.mk

Vesna Georgieva Svrtninov

“Goce Delcev” University-Stip, Republic of North Macedonia vesna.svrtninov@ugd.edu.mk

Abstract: Economic experience unequivocally shows that capital is one of the basic factors for the economic development of any national economy, regardless of the level and degree of their economic development. The role and importance of capital is especially emphasized in the LIA, because in these countries, Capital is a limited factor due to lack of impunity in their economic activities. On the other hand, in developing countries, irrational income spending, frequent storage of savings abroad (due to their underdeveloped financial and banking system), etc. are also present. Starting from here, these countries in the future should emphasize the importance of capital accumulation and emphasize the need to raise the level i.e the volume of capital accumulation, because in many cases their development is largely related to the accumulation of capital.

Keywords: capital, technology, population, development, developing countries, foreign direct investment

КАПИТАЛОТ И НАСЕЛЕНИЕТО КАКО ФАКТОРИ ЗА ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ВО ПОМАЛКУ РАЗВИЕНИТЕ ЗЕМЈИ

Влатко Пачешкоски

Универзитет “Гоце Делчев” Штип, Република С.Македонија, vlatko.paceskoski@ugd.edu.mk

Весна Георгиева Свртинов

Универзитет “Гоце Делчев” Штип, Република С.Македонија, vesna.svrtninov@ugd.edu.mk

Резиме: Во трудот се изнесени основните фактори, изразени преку внатрешните потенцијали од кои што во голема мерка зависи развојот и надминувањето на круцијалните проблеми со кои што се соочуваат овие земји. Всушност, во овој сегмент е имплементирана анализа на улогата и значењето на капиталот за економскиот развој на помалку развиените земји. Во таа насока презентирани се и методите за зголемување на акумулацијата на капитал. Секако тука посебен акцент е ставен на анализата на трудот како еден од фундаменталните фактори за економски развој. Со посебен осврт на трудот како фактор за економски развој во земјите во развој, имплементирана е анализа на односот и каква е зависноста помеѓу популациониот раст и економскиот раст, како и влијанието на старосната структура на населението врз економскиот развој. Тука е истакната улогата и значењето на технологијата за економскиот развој, поконкретно анализирана е новата технологија во функција на забрзана индустријализација. Изнесени се констатации, препораки и насоки како поуспешно да се искористат овие фактори, т.е. капиталот и трудот како клучни детерминанти за нивен побрз економски развој.

Клучни зборови: капитал, технологија, популација, развој, земји во развој, странски директни инвестиции

1. ВОВЕД

Економијата во секоја национална економија е под влијание на внатрешни и надворешни фактори. Внатрешните фактори, се пред сè од институционално - организациска и материјална природа и имаат важна улога во покренувањето на развојните импулси на националните економии. Нивното вклопување во функција на економскиот развој подразбира добро познавање на: структурно-развојните фактори, врз основа на што би се конципирала адекватна развојна стратегија која би ги имала предвид општествено – економските, историските, културните и специфичните услови на определена национална економија. Од аспект на современиот брз и незапирлив научно технички прогрес и потребата од постојано следење и создавање на неопходното ниво научни сознанија, чија апликација ќе најде место во непосредното производство, претставува мошне битна алка во витализирањето и одржувањето на развојните перспективи. За секоја национална економија, а посебно за помалку развиените земји, внатрешните фактори(капиталот и населението) се еден од клучните фактори за економски и севкупен општествен развој. Тргувајќи отука, развојните потенцијали на секоја национална економија се детерминирани од голем број фактори. Како

внатрешни развојни потенцијали што непосредно влијаат т.е се детерминанта за побрз економски развој кај помалку развиените земји во овој труд ќе бидат анализирани капиталот и населението.

2. КАПИТАЛОТ И ЕКОНОМСКИОТ РАЗВОЈ

Голем број економисти инвестирањето го гледаат како најважен поединечен фактор во процесот за остварување на економски раст. Имено, во поширока смисла улогата на капиталот, ја гледаат како особена карактеристика на развојот и структурната трансформација на економиите, односно како еден генерализиран процес на акумулација на капиталот.⁵⁰ Од овој аспект, развиеноста се гледа како извршена акумулација на капиталот и воспоставен социјален и економски механизам за одржување на поголема количина капитал по глава на жител, во различни форми. Тргувајќи оттука, неразвиеноста се дефинира како поседување релативно мали и недоволни количини различни видови капитал. Во земјите во коишто специјализацијата и поделбата на трудот е минимална, можностите капиталот да придонесе за заокружени методи на производство и да ја зголеми продуктивноста потенцијално се поголеми, отколку во земјите каде што поделбата на трудот има постигнато поголема специјализација и софистицираност. Всушност, земјите со пониско ниво на технолошки развој, за зголемување на стапката на раст на капиталот треба да апсорбираат нови технолошки достигнувања преку коишто ќе се намали технолошкиот јаз и заостанувањето во однос на развиените земји. Исто така, земјите што имаат низок коефициент на капиталот во однос на трудот, процесот на пролабочување на капиталот може да придонесе за значително зголемување на БДП.

Имајќи го предвид претходно изнесеното можеме слободно да констатираме дека капиталот може повеќе да придонесе за економскиот раст на понеразвиените земји. Тоа е така и врз основа на економската логика, дека колку што еден фактор за производство е поредок, толку е поголема неговата корисност.

2.1. ЗНАЧЕЊЕТО НА КАПИТАЛОТ ЗА ПОМАЛКУ РАЗВИЕНИТЕ ЗЕМЈИ

Како што и претходно беше истакнато, најголем дел од теориите за економски развој, акцентот го ставаат на капиталот, како основен фактор за развојот. Се разбира дека капиталот, сам по себе, иако е неопходен, не е доволен услов за постигнување економски развој.

Истражувањата за придонесот капиталот и одделните фактори врз стопанскиот раст во еден број земји во развој дале резултати, што значително се разликуваат во однос на истражувањата, направени во развиените земји, а пред се, во САД. Само за илустрација, пресметките на седум водечки латиноамерикански држави за периодот од 1960 до 1996 година покажуваат дека акумулацијата на капиталот детерминира значително поголем дел од економскиот развој во однос на останатите фактори, вклучувајќи го тука и комплексот технолошки промени. Истражувајќи го придонесот на одделните фактори што имаат импакт врз економскиот раст во 20 земји во развој, група американски економисти заклучиле дека капиталот учествува со околу 40% во зголемувањето на нивното годишно производство, а тоа може да се согледа и од податоците во наредната табела:⁵¹

Табела 1. Извори на стопанскиот раст на избрана група од 20 земји во развој

Стапка на економски раст	6,3
Придонес од зголемувањето на факторите на растот	4,3
Труд	1,8
Капитал	2,5
Глобална продуктивност на факторите	2,0

Извор: Cheners H., Robinson, Sh. and Csrwain, M., Industrialization and Growth: A Comparative study, New York, 2018

Од табелата може да се заклучи дека од група на 20 земји во развој, при постигнатата просечна стапка на економски раст од 6,3%, придонесот од зголемувањето на факторите за растот е 4,3%, каде што **капиталот** учествува со 2,5%, при глобална продуктивност на факторите од 2%.

Имајќи го предвид тоа, исто така може да констатираме дека капиталот претставува клуч на економскиот раст особено за земјите во развој. Од друга страна, како најголем извор на капитал за земјите во развој се странските директни инвестиции, тоа го покажуваат и податоците од следнава табела:

⁵⁰ W. Rostow, "The Stages of Economic Growth", Oxford, UK, 1991 стр. 138

⁵¹ В. Пачешкоски, "Положбата и перспективите на земјите во развој во светската економија", магистерски труд, Економски факултет-Прилеп, 2008 год, стр. 148

Табела 2. Преглед на капиталот како странски директни инвестиции (во милиони US \$)1970-2020

Година	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2020
Светот	13.346	54.110	208.168	1.414.999	1.422.255	1.700.082	1.451.965
Земји во развој	3.854	7.510	35.018	266.644	648.208	724.840	778.372
Земји во транзиција	0	24	75	5.988	70.573	94.836	107.967
Развиени земји	9.491	46.576	173.074	1.142.368	703.474	880.406	565.626
Земји во развој без Кина	3.854	7.453	31.531	225.929	533.474	600.855	654.461
Земји во развој без најмалку развиени земји	3.700	6.972	34.451	262.508	628.650	702.729	750.416
Земји во развој без Кина и најмалку развиени земји	3.700	6.915	30.964	221.793	513.916	578.744	626.505
Најмалку развиени земји	154	538	567	4.136	19.558	22.111	27.956

Извор: Меѓународна конференција за трговија и развој (<http://unctadstat.unctad.org/2020>)

Од податоците се гледа дека има огромен раст на СДИ во земјите во развој, за периодот од 1970-2020 година. Поконкретно во 1970 год. странските директни инвестиции кај овие земји изнесуваат 3.854 милиони долари, додека пак во 2020 година изнесуваат 778.372 милиони долари. Од друга страна, растот странските директни инвестиции непосредно е поврзан со растот на бруто домашниот производ. Тоа го афирмираат и податоците од табелата.

Табела 3. Раст на СДИ(како процент од БДП) и растот на БДП во земјите во развој за период од 1995-2015 година (изразени во %)

	1995	2000	2005	2010	2015
СДИ (како процент од БДП)	3,9	7,9	16,2	12	10,2
БДП	4,1	4,9	5,7	6,8	7,5

Извор: World Bank, “Real Historical Gross Domestic Product (GDP) and Growth Rates of GDP 1969-2013 and UNCTAD “FDI inflows as a percentage of gross fixed capital formation, 1990-2018”;

Од табелата можеме да видиме дека со зголемувањето на СДИ во БДП се зголемува и БДП но не со исто темпо. На пример, за период од 1995-2015 година СДИ пораснале од 3,9% на 7,9% т.е за цели 4% а БДП се зголемува од 4,1% на 4,9% т.е само 0,8 %. Во 2010 година имаме 10,2% учество на СДИ во БДП на земјите во развој а раст на нивниот БДП за 7,5%. Всушност, можеме да заклучиме дека зголеменото учество на СДИ во БДП во голема мера е пресудно за економскиот раст на земјите во развој.

2.2. МЕТОДИ ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА КАПИТАЛ КАЈ ПОМАЛКУ РАЗВИЕНИТЕ ЗЕМЈИ

За да се одржи висока стапка на производство во земјите во развој потребна е акумулација на капиталот. Оттука, акумулацијата на капиталот претставува суштинско значење за економскиот раст во една национална економија. Акумулацијата на капиталот претставува клучна точка во сите теории на економски раст уште од неокласичниот период. Според, неокласичарите состојбата на капиталот на една нација се зголемува низ процесот на нето инвестиции. Имено, нето-инвестициите ја претставуваат разликата помеѓу нето-националниот приход и националната потрошувачка во одреден временски период. Имено, акумулацијата на капиталот го подобрува капацитетот на производство на една економија. Централната претпоставка на неокласичниот модел е дека една економија е стабилна доколку стапката на економски раст, приходот по глава на жител, потрошувачката, инвестициите и капиталните резерви се еднакви на егзогената состојба на технолошкиот напредок. Фискалната политика не влијае на стабилноста на државата во овие неокласични

моделите на економски раст. Според ова овие модели иземањето на фискалната политика има за цел подобро да го објаснат влијанието на акумулацијата на капитал врз економскиот раст.⁵²

Поголем број на економисти веруваат дека акумулацијата на капиталот претставува импулс за бегство од маѓепсаниот круг на сиромаштијата. На пример: Ростов забележува дека во фазата ”полет” на економски раст, за да се пресмета оптималниот економски раст потребно е да се согледа односот помеѓу инвестициите и националниот доход. Како надополнување на претходно наведеното Луис процесот на економски развој го разгледува преку трансформација на економијата обезбедувајќи пораст на инвестициите од 5% на 12%.⁵³ Од претходно наведеното можиме да го утврдиме значењето на капиталот за обезбедување на економски раст на една национална економија. Капиталот доаѓа од три извори и тоа: реалните заштеди и нивниот пораст; преку кредитни и финансиски институции кои што ќе ги соберат слободните средства и ќе ги насочат таму кај што се најпотребни; инвестирањето т.е претворањето на финансиските средства во реални капитални добра. Како што и претходно истакнавме, ниското ниво на акумулација на капитал во земјите во развој, пред се, се должи на ниската стапка на заштеди по глава на жител.

Со оглед на фактот што земјите во развој се карактеризираат со изобилство на работна сила и недостиг на капитал, прашањето за зголемување на домашната акумулација, преку мобилизирање на изворите за развој, не само што се актуелизира, туку се наметнува и како императив. Во таа насока, за да се активираат и мобилизираат домашните извори во функција на забрзаниот раст на акумулацијата во ЗВР е неопходно да се конципира и води соодветна политика што ќе го стимулира и олеснува одвивањето на процесот на акумулација.⁵⁴ Всушност, третирањето на прашањето за домашната акумулација, нејзиното зголемување во функција на заживување на економскиот развој подразбира подеднакво респектирање на обемот на акумулацијата, нејзината структура и ефикасност во ангажирањето, како битни компоненти што имаат значајно влијание врз забрзувањето на економската активност.

Од друга страна, хендикепираноста на ЗВР, поради влијанието на овие фактори, особено техничкиот прогрес, затоа што овие земји битно заостануваат во научнотехничка смисла зад развиените земји, ги прави зависни и во голема мера ја потенцира потребата од совладување на неповолните акумулационски тензии. Само по себе ова прашање ја актуелизира потребата од зголемена мобилност на акумулацијата. Нема сомнение дека секој економски систем рационалноста и способноста за брз развој ја потврдува токму преку тоа каква мобилност постигнал на постојните производни фактори, главно на акумулацијата, како стратегиска развојна компонента.

При зголемувањето на домашната акумулација незаменлива улога има државата којашто, како реална сила, може да обезбеди максимална мобилизација на расположливите извори во земјите во развој и нејзино користење во согласност со нивните национални интереси. Државата, притоа се јавува во двојна улога: од една страна се грижи за зголемување на обемот на акумулација, а од друга, врши нејзино насочување во одделни дејности и гранки. Во остварувањето на овие задачи на државата и стојат на располагање макроекономските инструменти за насочување на економските текови и процеси, и тоа пред се фискалната и монетарно кредитната политика. Добро поставените фискална и монетарно-кредитна политика во ЗВР претставуваат едни од фундаменталните елементи за порамномерна распределба на националниот доход и рационално користење на расположливите извори на акумулација. Самиот факт што во ЗВР е изразена појавата на нерамномерна дистрибуција на националниот доход, ја нагласува неопходноста од поефикасно вклучување на фискалната и монетарно-кредитната политика во надминувањето на постојните деформации. Неопходноста од ова дотолку повеќе е нагласена, бидејќи се поочигледен е фактот дека проблемот со акумулацијата во ЗВР не е во тоа што од нискиот *per capita* нема акумулација, затоа што ја апсорбира потрошувачката, туку проблемот е во тоа што акумулацијата ја трупаат богатите слоеви кои не ја инвестираат во производство туку луксузно ја трошат или вложуваат во странски банки.

Нагласената класна диференцијација и социјалната раслоеност на населението е поприсутна и повеќе потенцирана кај ЗВР, па оттука порамномерната распределба на националниот доход станува се понеопходна. Со тоа би се придонесло да се постигнат позначајни развојни ефекти. Колкави и какви се резултатите од порамномерната дистрибуција на националниот доход во ЗВР може да се види од пресметките што укажуваат на тоа дека доколку учеството на најбогатите 20% жители на овие земји во вкупниот национален доход би се намалило од 40 на 30%, тогаш стапката на акумулација би се зголемила за

⁵² В.Пачешкоски”Положбата и перспективите на земјите во развој во светската економија”, магистерски труд, ЕФ-Прилеп,2008

⁵³ W.W. Rostow, “The Stages of Economic Growth”, Cambridge University Press,1960

⁵⁴ Dijana Dragutinovic, Milorad Filipovic, Slobodan Cvetanovic, “ Teorija privrednog rasta i razvoja”, EF-Beograd, 2004,стр.125.

цели 10%, што во денешни услови би овозможило далеку побрз економски развој.⁵⁵ Сите овие аргументи зборуваат во прилог на императивноста од решавањето на прашањето на поправедна распределба и дистрибуција на националниот доход во ЗВР. Остварувањето на оваа најсуштествена задача за економскиот развој на овие земји ја детерминира нужноста од јакнење на државната интервенција во националните економии на ЗВР, наметната од нискиот степен на економска развиеност, сиромаштијата и неразгранетата производна структура како и недоволните извори на домашна акумулација.

2.3. ТЕХНОЛОГИЈАТА КАКО ДЕТЕРМИНАНТА ЗА ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ВО ПОМАЛКУ РАЗВИЕНИТЕ ЗЕМЈИ

Технолошкиот развој станува се повеќе значаен за процесот на економски раст. Уште Адам Смит истакнал дека технолошкиот напредок на една национална економија е од голема важност за нејзиниот економски раст.⁵⁶ Рикардо технолошкиот развој го гледа пропорционално со растот на населението.⁵⁷ Најголемо значење за технолошкиот напредок во капиталистичките општества имал Карл Маркс.⁵⁸ Всушност, можиме да утврдиме дека не постои сомнеж дека технолошкиот напредок е многу важен фактор за поголем економски раст. Рационалната употреба, на подобрени техники во производството би предизвикала значително зголемување на приходите по глава на жител. Технолошкиот напредок се изразува преку употреба на нови и подобри методи на производство или преку подобрување на старите методи. Понекогаш технолошкиот напредок овозможува порационална употреба на природните ресурси (како што е случајот со Јапонија) или го подобрува процесот во изнаоѓање на нови природни ресурси. Во сите споменати случаи генерално технолошкиот напредок резултира со зголемување на продуктивноста т.е. технолошкиот напредок овозможува поефикасно користење на другите ресурси се со цел зголемување на производството. Со употреба на нова подобрена технологија и со употреба на иста количина на ресурси се доаѓа до зголемување на производството или со употреба на помала количина на ресурси да се постигни истиот обем на производство. И двата случаи се многу битни за економски развој на земјите во развој.

Всушност, технологијата во современиот свет е исклучителна и, што е уште поважно, нејзиното значење за вкупниот светски економски развој продолжува да се зголемува. Се смета дека денес 25-50% од вкупниот економски развој во светот потекнува од истражувањата и напредокот на технологијата, а 70-80% од новите сознанија, односно акумулираното знаење.⁵⁹ Според тоа, нематеријалните и физички недопирливите фактори на развој имаат далеку поголемо значење за вкупниот развој од материјалните и физички пристапните средства.

Ваквото значење на технолошкиот напредок за производствениот процес ја наметнува дилемата за дефинирање на концептот за развој на земјите во развој кои што најчесто располагаат со изобилство на работна сила но немаат постигнато оптимален процент на технолошки напредок или пак имаат проблеми со користењето на новата технологија. Денешните сознанија укажуваат на инкомпатибилност помеѓу употребата на високата технологија и стопанствата на земјите во развој.⁶⁰ Тоа го покажуваат и податоците од следнава табела:

Табела 4. Издатоци за технологија и развој од бруто домашниот производ во % за период 2000-2015год

Година	2000	2005	2010	2015
Светот	2,10	2,02	2,12	2,13
Развиени земји	2,36	2,27	2,44	2,45
Земји во развој	0,62	0,84	1,17	1,24
Неразвиени земји	1,09	0,83	1,17	1,24
Источна Азија и Пацифик	0,74	1,20	1,73	1,81
Европа и Централна Азија	1,98	0,62	0,71	0,71
Централна Европа и Балтикот	0,76	0,75	0,90	0,99
Латинска Америка и Карибите	0,56	0,61	0,81	0,84
Северна Америка	2,57	2,47	2,65	2,66

⁵⁵ Ruud Buitelaar, Pitou Van Dijk “*Latin America's New Insertion in the World Economy: Towards Systemic Competitiveness in Small Economies*”, Chung Yuan Cristian University, 2006, стр.128

⁵⁶ A. Smith, “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, Oxford University Press. Oxford, 1976

⁵⁷ Sraffa and H. Dobb Maurice, “The Works and Correspondence of David Ricardo”, Cambridge University Press, Cambridge, 1951

⁵⁸ K. Marx, “Theories of Surplus Value”, Progress Publishers vol. 3, Moscow, 1971

⁵⁹ European Commission: Statistics on Science and Technology in Europe, Eurostat, Luxembourg, 2007, стр. 145

⁶⁰ Developing and Newly Industrializing Countries, Edited by Chris Milner, University of Nottingham, 2011;

Јужна Азија	2,40	0,77	0,77	0,76
Земји членки на OECD	2,41	2,26	2,43	2,47
Земји членки на OECD и со висок приход	2,40	2,34	2,52	2,56

Извор: Меѓународна конференција за трговија и развој (<http://unctadstat.unctad.org/2018>)

Поточно од податоците можни да заклучиме дека издатоците за технологија и развој како процент од БДП се за 2,5 пати поголеми кај развиените земји во однос на земјите во развој за период од 2000 година до 2015 година. Поконкретно земјите во развој во 2000 година издвојуваат 0,62% од БДП додека пак развиените земји 2,36%. Додека пак во 2015 година ЗВР издвојуваат 1,24% а развиените земји 2,45% од бруто домашниот производ.

Всушност, за да се редуцира проблемот со употребата на високата технологија во земјите во развој, треба да се надополни и адекватна технологија која ќе одговара на специфичните карактеристики на земјите во развој и ќе овозможи оптимално користење на расположивите ресурси на овие земји.

Земјите во развој својот технолошки напредок најчесто го добиваат преку СДИ и РИД (истражување и развој) технолошки трансфер. Технолошкиот трансфер преку СДИ на земјите во развој најчесто му овозможува повисок степен на технолошки напредок преку пристапот до супериорна технологија. Така повисокиот степен на технолошки напредок има позитивно влијание врз економскиот развој на земјите во развој. Поради ваквиот позитивен ефект на технолошкиот напредок, бројот на СДИ освен во развиените земји се зголемил и во земјите во развој и изнесувал дури 36% пред почетокот на кризата. Приливите на СДИ во земјите во развој сепак се нерамномерно дистрибуирани а најголем дел од нив се во земјите во развој во Азија кои што се едни од набрзо растечките економии. (види табела 16) Иако технолошкиот трансфер на истражувањето и развојот најпрвин ТНК го пренесувале само помеѓу развиените земји сепак денеска со нагорна тенденција голем број од овие инвестиции одат и во земјите во развој. РИД технолошкиот трансфер освен тоа што му овозможува на земјите во развој пристап до нова технологија, туку ги поттикнува и домашните фирми да одвојуваат повеќе средства за истражувањето и развојот. Исто како кај приливот на СДИ и приливот на РИД во земјите во развој нерамномерно е распространет така што најголем дел се наоѓа во земјите во развој од Југоисточна Азија.⁶¹

За да се ублажи овој проблем, индустриските земји развиваат бази на податоци според кои на индиректен начин треба да се обезбеди проценка за значењето на технологијата и извршениот трансфер на технологија. Овие податоци се однесуваат на големината на вложувањата во научноистражувачката работа (research and development – R&D) во одделни региони или земји во светот, што обично се изразува како процент на бруто-домашниот производ; за бројот на вработените лица во научноистражувачкиот сектор; за потенцијалот на т.н. човечки капитал; за размената на стручен кадар и експерти; за бројот на новоформираните фирми, нивниот раст и бројот на пропаднатите фирми; за квалитативните промени во производството на стоки и давањето услуги; за иновациите во сферата на финансиите и измените во методите на меѓународните плаќања; за измените во организацијата на производството и дистрибуцијата на готовите производи; за бројот на воведените нови производи и нивното вреднување; како и за бројот на регистрираните патенти, лиценци и други иновации. Исто така, овие бази на податоци се комплетираат со т.н. технолошки биланс и со податоци кои говорат за создавање на технолошки јаз и негово продлабочување. Еден од податоците кој многу јасно покажува колкави се напорите да се обезбеди технолошкиот напредок секако е податокот за издвоените средства како процент на бруто-домашниот производ одделни земји за научноистражувачката работа. Развиените земји, кои реализираат најголем дел од светското производство и од размената на стоки и услуги, имаат најголема акумулативна моќ, па затоа имаат и можност да издвојат поголем дел од својот БДП за оваа намена. Едновремено тие поседуваат и висококвалификувана работна сила, што можат да го ангажираат во научноистражувачката работа, а можат да си дозволат и да ги привлечат најспособните стручњаци по одделни научни области по различни делови на светот. Имено, тие имаат доволно средства да ги платат повеќе отколку што се тие платени во нивните матични национални економии. Комбинирајќи ги на овој начин сите расположливи ресурси човечкиот капитал, постојната технологија и слободните парични средства, тие успеваат да дојдат до голем број нови откритија и технолошки решенија со кои го поттикнуваат својот натамошен економски развој, го потпомагаат зголемувањето на благосостојбата на својата, но и на целата меѓународна економија, меѓутоа, едновремено ја зацврстуваат својата положба на доминација во светот. Податоците за издвојувањата во научноистражувачката работа не само што говорат за

⁶¹ UNCTAD, “World Investment Report: Transnational Corporations and the Internationalization of R&D”, New York, 2010

економиите што се јавуваат како носители на техничко-технолошкиот развој туку можат да се користат и како недвосмислен доказ за степенот на развиеноста на една национална економија. Колку се овој вид издвојувања поголеми, толку е и нивото на развиеност на земјата поголемо. Следејќи ја временската серија за издвојувањата во овој вид вложувања во една земја, може да се следи нејзината стабилност, нејзиниот напредок или нејзиното заостанување во развојот.

САД, Јапонија и земјите на ЕУ се главните носители на развојот на технологијата во светот. Во сите нив издвојувањата за научноистражувачката работа се исклучително големи и изнесуваат околу 2% од нивниот БДП. Дури во некои периоди во минатото вложувањата во оваа сфера во Јапонија биле и поголеми. Кога се има предвид дека на овие земји во светот им припаѓа најголемиот дел од вкупното остварениот БДП во светот (изразено и во апсолутни и во релативни цифри) станува сосем јасно колкави средства се вложуваат во откривањето и имплементирањето на нови технологии. Поради слабата акумулативна моќ и недостигот на слободни парични средства, неразвиените земји тешко можат да се носат со конкуренцијата и моќта на развиените економии во овој домен. Затоа, тие се главно зависни од увозот на технологијата од странство.

Промените што се одвиваат секојдневно во научно-техничката сфера и на апликацијата на достигнувањата во производствениот процес влијаат врз менувањето на релативното значење на производните фактори, при што се повеќе се зголемува значењето и улогата на знењето и технологијата. Тоа, пак, од своја страна, наметнува дилема како да се дефинира концептот на развој во стопанствата на сиромашните земји, што располагаат со изобилство на работна сила, а немаат или недоволно имаат знаење и технологија.

Денес сознанијата укажуваат на инкомпатибилноста и субоптималноста од примената на високата технологија во стопанствата на ЗВР⁶², што се на ниско ниво на економска развиеност и имаат голем процент на неангажирана работна сила. Ваквите состојби се особено поволен амбиент за примена на адекватна технологија, што ќе ги акцептира и респектира специфичностите на ЗВР и што ќе овозможува соодветно користење и валоризирање на расположливите ресурси на стопанствата, што се соочени со вонредно тешка и сложена економска положба. Ниската акумулативност на стопанствата на овие земји и технолошката зависност од развиениот свет уште повеќе ги нагласуваат дополнителните потешкотии од економската положба на земјите во развој. Земјите на периферијата, што се специјализирани за производство на примарни производи во традиционалниот сектор, преку перманентно вложување на условите на размена, постојано губат дел од својот национален доход. Речиси постои едногласност во економската литература во поглед на вонредното значење на науката и технологијата како динамични развојни фактори. Високата развојна валоризација и значење што му се придава на техничко-технолошкиот прогрес произлегува од сознанието дека над 75% од растот на БНП, во развиените земји во светот, се должи токму на користењето на научните и современите технички откритија. Оттука, неспорно е да се акцентира влијанието на технолошките иновации врз економскиот развој.

Имајќи ја предвид транспродуктивноста на технологијата и технолошките промени врз општествено-економскиот развој, разбирлив е интересот за нивна поголема примена од страна и на стопанствата на ЗВР. Со оглед на високата транспродуктивна и развојна вредност на техниката и технолошките решенија тие стануваат поатрактивен инструмент и механизам на развиените земји што добро го користат таквото својство за да ги потчинат овие земји на своите интереси. Ваквиот распоред на односите во поглед на можноста за користење на технолошките решенија од страна на ЗВР, неминовно води кон еднострано утврдување и поставување бариери за нивно користење на доминантната монополска положба на РЗ рестриktivно влијае врз развојната слобода на реципиентите.

Евидентно, тоа претставува технолошка потчинетост и зависност на ЗВР од РЗ. Таа потчинетост во иднина се очекува да биде уште понагласена, ако се има предвид се поголемата свртеност на РЗ кон истражување и развој на нови високи технологии. Значи, технолошката зависност и потчинетост на стопанствата на ЗВР станува еден од најсериозните развојни проблеми. При постојната состојба на технолошка потчинетост и зависност на стопанствата на неразвиените земји, сепак, за нив (како реципиенти) важно е да се избере начин за трансфер на технологијата што ќе значи избегнување или ублажување на влијанието на посредните трошоци, чии последици повеќекратно се одразуваат врз општествено-економскиот развој. Зошто адекватната технологија се користи а се избегнува најсовремената?

Како аргументи што се против користење на најсовремената технологија за поттикнување на економскиот развој во ЗВР се истакнуваат: зависноста, т.е. комбинацијата на факторите за високите цени; недоволноста на домашните пазари; недоволниот висококвалификуван кадар и сл.

Наспроти тоа, примената на адекватната технологија во низа примери зборува за постигнати вонредно високи ефекти. Во тој контекст, нема сомнение дека изборот на технологијата претставува мошне

⁶² Chris Milner, "Developing and Newly Industrializing Countries", University of Nottingham, 2000. стр. 30

суштествено прашање и дека тој треба да обезбеди воспоставување органски врски меѓу воведената технологија и вкупните објективни општествено-економски состојби. И, конечно, доколку ЗБР сакаат да остварат одделни резултати од примената на современите научни и технички достигнувања, нивна застапеност и унапредување, тие мораат да водат сметка за создавање научно-техничка и технолошка – структура, т.е. инфраструктура. Притоа е неопходно создавање на критична маса во кадровска и финансиска смисла.

Изборот на адекватна технологија во технолошките стратегии претставува особено одговорна задача, ако се има предвид хетерогениот состав на ЗБР, што наметнува сериозни дилеми. Затоа се предлага, разумност во решавањето, при што треба да се води сметка, покрај за техничките својства на технологијата, и за економско – социјалната средина каде што таа се применува. Промените и процесите што ги покренува или покренува техничкиот прогрес во светски рамки наметнаа неодојливи измени во традиционалната стопанска структура и нејзино збогатување со трендот на современите општествено-економски барања. Притоа, не треба да се заборава фактот дека преземањето на одделни мерки и акции, на овој план, не е во потполна независност и автономно.

Имено, земјите во развој своите шанси треба да ги гледаат во технолошките промени и иновации, а нивната потенцијална предност е да се потпрат врз технолошкиот напредок на РЗ и имитирањето на нивните технологии. За да оваа шанса се искористи треба да бидат исполнети следниве услови:

- да постои висококвалификуван стручен кадар;
- општествена клима што ќе стимулира претприемништво и приватна иницијатива .

Оттука може да се заклучи дека земјите во развој треба да насочат дел од своите развојни стратегии за креирање вакви услови, преку коишто би апсорбирале нова и адекватна технологија, што непосредно ќе се одрази врз нивниот економски развој.

Од погоренаведното можеме да заклучиме дека технолошките инвестиции се главен фактор за економски раст на земјите во развој. Земјите во развој доаѓаат до технолошките инвестиции преку технолошки трансфер на истражување и развој и СДИ од транснационалните компании. Од тука, ТНК имаат централна улога во обезбедувањето на нови технологии за земјите во развој а со тоа имаат и позитивно влијание врз нивниот економски раст. Иако РИД инвестициите постепено се зголемуваат во земјите во развој сепак сеуште СДИ представуваат главен канал преку коишто технологија преминува од развиените во земјите во развој.

Сепак за да ги привлечат ТНК а со тоа и нивната технологија земјите во развој претходно треба да се исполнат следните услови:

- да постои цврста законска политика особено добро дефинирани закони за правата на интелектуална способност;
- да постои општествена клима за привлекување на МНК најчесто изразена преку разни даночни ослободувања;
- да постои високо-стручен кадар.

Исто треба да се истакне дека во земјите во развој најчесто се чувствува недостиг на погоренаведените услови, но во денешно време тие преку превземање на различни мерки и акции се приближуваат кон исполнување на истите.

3. НАСЕЛЕНИЕТО КАКО ФАКТОР НА РАЗВОЈОТ

Во современиот концепт за економски развој, се истакнува дека без оглед на степенот на техничко технолошки прогрес, сепак човекот претставува најзначаен фактор за економскиот и севкупниот развој на една држава. Додека пак традиционалните економски теории улогата и значењето на населението, како фактор за економски развој го анализираат преку вкупниот број на население,учеството на вработените во вкупниот број на население, достигнатото ниво на урбанизација и нивото на формално образование.

Меѓутоа, од друга страна најчесто поставувано прашање од економските експерти, која е оптималната стапка на пораст на населението каде таа би делувала позитивно на економскиот раст на една национална економија? Иститувањата афирмираат дека порастот на населението различно дејствува во секоја национална економија, но сепак дека оптимална стапка на пораст на населението е 2%.⁶³ Човечкиот капитал доаѓа од населението, но глобалниот пораст на населението го забавува економскиот напредок. Од тука, порастот на населението можат да си го дозволат само ретко населените земји. Јулијан Симон, доаѓа до резултат дека порастот на населението во определени случаи може да и помогни на една национална

⁶³ C. Kelley, “Economic consequences of population change in the Third World”, Journal of Economic Literature, 1998;

економија многу лесно да премини од неефикасна економија, во економија од обем.⁶⁴ За разлика од Симон, Кендрич доаѓа до заклучок дека економијата во обем е многу значаен фактор за зголемување на продуктивноста (производството по единица труд) во една национална економија, но доколку една земја би имала брз пораст на населението тоа би овозможило потешкотии на акумулацијата на капитал, намален животен стандард од друга страна, што во екстремни случаи би довело до зголемување на сиромаштијата.⁶⁵ И покрај наведените негативни ефекти сепак постојат три аргументи кои што укажуваат како порастот на населението би го зголемил економскиот раст на една земја преку економија во обем, и тоа:

Прво, поголемиот пораст на населението во една национална економија ќе овозможи проширување на пазарот. Со цел да се задоволи побарувачката на производи, се зголемува производството а со тоа се намалува цената на крајниот производ. Ваквата новонастаната ситуација ќе делува позитивно на животниот стандард на населението во земјите во развој.

Второ, порастот на населението овозможува поефикасна специјализација на производството преку поделба на трудот. Според А.Смит, поделбата на трудот предизвикува зголемување на производството повеќе од било кој друг фактор. Сепак, поделбата на трудот е позитивна во развиените индустриски економии што тоа не е случај со земјите во развој.

Трето, стапката на пораст на населението може да предизвика позитивен ефект брз транспортот и комуникацијата. Транспортот игра важна улога во економскиот развој на земјите во развој. Добро развиениот транспортен систем може значително да помогне во намалувањето на транспортните трошоци и времето на патување. Порастот на населението би предизвикал притисок врз владата за да се развие повеќе во транспортот а со тоа и во подобрување на инфраструктурата што е битна за подобрување на економскиот развој за земјите во развој.

И покрај овие позитивни аргументи за влијанието на порастот на населението врз економскиот раст на земјите во развој, сепак овај пораст има и бројни недостатоци.

Првиот аргумент се однесува на тоа дека порастот на населението негативно влијае врз доходот на една земја. Доколку доходот на една земја е константен секое зголемување на населението би довело до помал доход по глава на жител. Сепак ова може да се случи во земји кои што имаат брз пораст на населението.

Вториот аргумент се однесува на тоа дека доколку населението вртоглаво расте за краток временски период тогаш производството не може да ги задоволи во целост потребите а тоа би предизвикало зголемување на цените на производите што негативно би се одразило на животниот стандард на населението.

Третиот аргумент се однесува на обратнопропорционалниот однос помеѓу порастот на населението и БДП по глава на жител. Во секоја земја ресурсите се ограничени така да порастот на населението ќе значи намалување на природните ресурси по глава на жител а со тоа и намалување на вкупното вработеното население во земјата. Ваквото намалување на вработеното население ќе предизвика намалување на БДП по глава на жител.

Растот на населението игра, обично, конфликтна улога во развојниот процес. Основата на овој аргумент е дека брзиот популациски раст дејствува како пречка за зголемувањето на акумулацијата на капиталот и, истовремено, го забавува растот на продуктивноста, односно го зголемува бројот на економски зависните лица (без доход), и тоа повеќе отколку што го зголемува нивото на бруто домашниот производ. Тргуваќи оттука, а и претходно видовме дека демографската експлозија ќе се случи во помалку развиените земји, а недвосмислено тоа го афирмираат и следниве податоци:

Табела 5. Население во светот, со прогноза (изразена во илјади) – 1950 – 2050год

Година	1950	1970	1990	2000	2010	2011	2012	2013	2020	2050
Свет	2.525.779	3.691.173	5.320.817	6.127.700	6.916.183	6.997.999	7.080.072	7.162.119	7.716.749	9.550.945
Земји во развој	1.682.842	2.630.307	4.095.779	4.850.640	5.582.628	5.658.976	5.736.001	5.813.328	6.338.232	8.124.953
Земји во транзиција	198.656	264.307	315.797	305.443	304.577	304.989	305.307	305.549	306.322	286.930
Развиени земји	644.280	796.558	909.240	971.618	1.028.979	1.034.035	1.038.765	1.043.243	1.072.195	1.139.062
Земји во развој без Кина	1.139.066	1.815.929	2.930.351	3.570.211	4.222.807	4.290.535	4.348.098	4.416.465	4.891.511	6.715.216
Најмалку развиени земји	194.796	308.484	508.602	662.398	838.807	858.205	878.097	898.433	1.049.413	1.810.590

Извор: Меѓународна конференција за трговија и развој <http://unctadstat.unctad.org/>

⁶⁴ Julian L. Simon, "The Ultimate Resources II", published by Princeton University Press; 1981

⁶⁵ A. C. Kelley, "Economic consequences of population change in the Third World", Journal of Economic Literature, 1998;

Од податоците можиме да видиме дека најголем дел од светската население живее во земјите во развој и демографската експлозија во иднина ќе биде кај овие земји. Поконкретно во ЗВР во 1950 година живее 1.682.842, денес 5.813.232. За разлика од нив, во развиените земји денес има 1.072.195. Во 2050 година се прогнозира дека во земјите во развој ќе живеат 8.124.953 а додека во развиените ќе изнесува 1.139.062. Имено, бројот на население продолжува да се зголемува со многу рапидна стапка (како што и претходно истакнавме) во земјите во развој, и покрај тоа што беше направен суштински напредок, односно годишните стапки на наталитет кои изнесуваа 3 или повеќе проценти во 60-те години на 20 век, драстично беа намалени во најголемиот број од овие земји. Со стапка на наталитет од 3%, вкупниот број на население се удвојува за период од околу четвртина век, но стапката на наталитет од 2% го пролонгира времето на дуплирање на населението на околу 35 години. Наспроти ваквата состојба на југот од Земјината топка, бројот на населението се намалува во некои земји од Првиот свет. Просечната стапка на наталитет од 0,6% во земјите од Првиот свет земени како целина значи дека со ваква релативно ниска стапка на новородени деца, ќе биде потребен многу долг временски период (околу 120 години) за да се удвои бројот на населението (види графикон 1).

Населението чијшто број се зголемува побавно (но и кое е подобро обучено и поедуцирано), заедно со суштинските капитални инвестиции, се клучните состојки во рецептот за економскиот развој и за континуиран раст за секоја економија. Успешната контрола на порастот на населението ја отстранува значајната препрека или тешкотија за економскиот развој. Огромните воени издатоци, кои се својствени за голем број земји од Третиот свет, исто така, создаваат одлив на ресурси кои би можеле да бидат искористени за попродуктивни цели за постигнување на економски развој.

Во овој контекст, евидентен е фактот дека задачите на економскиот развој се комплицирани при високи стапки на раст на населението. Едноставен емпириски факт е дека сиромаштијата е најраспространета во областите каде што се јавува голем популациски раст. Сепак, треба да се има предвид дека каузалната врска и зависноста меѓу растот на населението и економскиот раст не е едноставна.

Од извештајот на Светска банка, се гледа дека брзиот популациски раст, според стапки повисоки од два процента, што денес се сретнуваат во најголем број земји во развој, дејствува како пречка во развојот.⁶⁶

Табела 6. Раст на популацијата и БДП на земјите во развој за период од 1995-2015 година (во милјарди и %)

	1995	2005	2015
Популација	4,08	4,8	5,6
БДП	5,3	8,5	9,7

Извор: United Nations, “World population to 2300” and World Bank, “Real Historical Gross Domestic Product (GDP) and Growth Rates of GDP 1969-2018

Всушност можеме да видиме дека со порастот на популацијата расте и бруто домашниот производ, но со поглемо темпо за период од 1995-2015 година. На пример: за период од 1995-2005 година во земјите во развој имало пораст на населението од 4,08 милиони на 4,8 милјарди жители. За разлика од порастот на популацијата, порастот на БДП е многу поголем и тој изнесувал од 5,3% на 8,5%. Од тука можеме да заклучиме дека порастот на населението во земјите во развој позитивно делува на нивниот економски раст. Сепак овде треба да напоменеме дека порастот на БДП кај земјите во развој не зависи само од порастот на населението туку зависи и од низа други фактори. Оваа констатација можеме да ја потврдиме доколку го видиме порастот на популацијата и БДП за период од 2005-2015 година. Популацијата пораснала од 4,8 на 5,6 милјарди жители а додека БДП пораснал од 8,5% на 9,7%.

Недоволниот квалитет на работната сила, исто така, е еден од ограничувачките фактори за развојот на ЗВР. Тоа претставува дополнителен проблем, затоа што другите фактори можат да се купат или поседуваат. Истовремено, сериозен проблем за ЗВР, и економските миграции на најквалитетните човечки потенцијали, “одливот на мозоци” без коишто развојот е тешко остварлив.⁶⁷ Тоа го покажуваат и податоците на следнава табела:

⁶⁶ www.woordbank.org/populationreport2018

⁶⁷ [Lutz, Wolfgang; Scherbov, Sergei; Sanderson, Warren C.](#), *World Population Growth in the 21st Century: New Challenges for Human Capital Formation and Sustainable Development*

Табела 7. Мобилност на човечки капитал– по региони и групи според степенот на економски развој 2010-2015 год

Земја	Нето стапка на миграција (на 1,000 луѓе во %)	Вкупно имигранти (% од популацијата)	Меѓународни туристи (во илјади)
	2010	2013	2015
Групи на Индексот на економски развој			
Развиени земји	2,5	12,5	581.506
Земји во развој	-0,9	0,7	84.432
Неразвиени земји	-0,8	1,6	19.970
Региони			
Арапски земји	0,4	8,3	71.884
Источна Азија и Пацифик	-0,3	0,4	125.944
Европа и Централна Азија	-0,6	6,7	74.011
Латинска Америка и Кариби	-1,0	1,3	70.256
Јужна Азија	-0,9	0,9	13.462
Суб-Сахарска Африка	-0,1	1,8	30.695
Најнеразвиени земји	-1,1	1,2	18.701
Мали острови земји во развој	-2,8	1,9	16.456
Свет	0,0	3,2	968.591

Извор: Програма за развој на Обиденитетите нации (<http://hdr.undp.org/>), 2018

Од податоците може да се согледа дека, миграцијата се случува во глобала во високо развиените земји. Поконкретно во 2010 година кај земјите во развој е негативна и изнесува -0,8%. Додека во 2013 година бележи благ пораст и изнесува 12,5%.

Од претходно истакнатото можеме да констатираме, дека брзиот популациски пораст, по стапки повисоки од два процента, што денес се сретнуваат во најголем број помалку развиени земји, дејствува како пречка на развојот.⁶⁸ До определена точка е можно прилагодување на економската динамика на брзиот пораст на населението. Повеќе земји успеале, во изминативе четири децении, да обезбедат пораст на доходот, и покрај брзиот раст на населението. Но, целта на развојот се протега подалеку од прилагодувањето на популацискиот прираст и е фокусирана на унапредувањето на стандардот во животот на луѓето.

4.ЗАКЛУЧОК

Теориите на растот, скоро исклучив нагласок ставаат на капиталот, како редок фактор. Економскиот развој не е можен без големи капитални вложувања. Од друга страна, процесот за изградба на неопходна количина капитална опрема бара високи финансиски вложувања. Самиот процес на инвестирање претставува трансформирање на расположливите финансиски ресурси во реални капитални добра. Целите на формирањето на капиталот не можат да бидат остварени само преку формирање на финансиски институции како што се : финансиски корпорации, трустови, монополи, банки итн., кои што претставуваат неопходен услов за мобилизирање и канализирање на капиталот, но сами по себе тие не создаваат капитал. Финансискиот и кредитниот систем го олеснуваат тој процес, меѓутоа реалното формирање на капиталот се остварува преку пораст на заштедите и продуктивните инвестиции. Потребите за акумулација на капиталот не можат да бидат задоволени преку чиста монетарна експанзија, бидејќи во наредниот период ќе се генерира процес на инфлација. Трошоците на развојот мора да бидат мерени во реални, а не во монетарни големини.

Реалните трошоци се оние ресурси што треба да бидат мобилизирани за да се одвива развојниот процес. Акумулацијата на капиталот не може да се одвива без технички прогрес. Евидентно е дека новите инвестиции, технички се посовршени од опремата што е во функција (постара). Техничко – технолошкиот прогрес и акумулацијата секогаш одат заедно. Всушност, капиталниот сток на економијата се зголемува преку нето инвестиции. Важноста на акумулацијата на физичкиот капитал се огледа во порастот на капацитетот (потенцијалот) на економијата да произведува добра и услуги, како и во темпото на нејзиниот растеж. За капитални добра можат да се сменат и издатоците. Издатоците за истражување и развој ја

⁶⁸[Lutz, Wolfgang](#); [Scherbov, Sergei](#); [Sanderson, Warren C.](#) *World Population Growth in the 21st Century: New Challenges for Human Capital Formation and Sustainable Development*

зголемуваат продуктивноста на трудот, продуктивноста на капиталот, односно продуктивноста на двата фактора (трудот и капиталот) истовремено. Тие водат до нови инвестиции, и инвестиции како во однос на производствениот процес, така и во однос на производите

За економскиот развој на земјата од особено значење е и структурата на населението според различни белези, притоа, пред се се мисли на демографската структура (според полот и староста) и економската структура на населението (според економската активност, дејноста и занимањата). Исто така, значајни компоненти се и интензитетот на природното и механичкото движење на населението т.е. наталитет и морталитет, поточно природниот прираст, имиграција и емиграција, односно миграционото салдо на населението.

Како резултат на засилената конкурентност меѓу економиите, што произлегува од процесот на глобализација, темпото на економскиот развој и компетивноста на економијата се повеќе зависи од нивото на развојот на образовниот систем, системот на обука и системот на здравствена заштита, односно од стекнатото и потенцијалното ниво на човечкиот капитал зависи во колкава мера економијата ќе успее да ги минимизира општествените трошоци и негативните импликации од глобализацијата.

ЛИТЕРАТУРА

- Buitelaar, R., & Van Dijck, P. (2006). "Latin America's New Insertion in the World Economy: Towards Systemic Competitiveness in Small Economies", Chung Yuan Cristian University, стр.128
- Cheners, H., Robinson, Sh., & Csrwuin, M. (2018). Industrialization and Growth: A Comparative styds, New York
- Dragutinovic, D., Filipovic, M., & Cvetanovic, S. (2004) " Teorija privrednog rasta i razvoja", EF-Beograd,
- European Commission (2007). Statistics on Science and Technology in Europe, Eurostat, Luxembourg, стр. 145
- Smith, A. (1976). "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", Oxford University Press. Oxford,
- Sraffa, H., & Maurice, D. (1951). "The Works and Correspondence of David Ricardo", Cambridge University Press, Cambridge,
- (2011). Developing and Newly Industrializing Countries, Edited by Chris Milner, Univerity of Nottingham,